

הרב מרדכי הלפרין

**המשמעות המשפטית
של החלטת מועצת הרבנות הראשית
בנושא השתלות לב בישראל¹**

א. העקרון הנלמד מהחלטת הרבנות

החלטת מועצת הרבנות הראשית קובעת במפורש:

“אין עדיין שום היתר לביצוע השתלות לב בישראל”².

למרות הסתייגות מפורשת זו, יש משמעות משפטית רבה לעצם ההחלטה על כל חלקיה. ברור שהרבנות סוברת כי ניתן – מבחינה הלכתית עקרונית – לבצע השתלות לב בישראל. ההגבלות המנהליות, והעדר היתר רשמי – מקורם אך ורק בחוסר אמון של הרבנות בממסד הרפואי וביכולתו לכפות כללים מחייבים, שלבדם יהיו מסוגלים להבטיח וודאות של מות התורם לפני נטילת הלב מגופו. אולם חששות אלו, אין בכוחם להסתיר את העקרונות המשפטיים הטמונים בהחלטה.

הכסיס העיקרי להחלטה הוא הקביעה: העדר נשימה בלתי הפיך – קובע מוות ולכן, הרס של גזע המוח, המאשר את סופיות חדלון הנשימה, מהווה סימן מספיק לקביעת מוות. המקורות שתומכים בגישה זו – מפורטים בסעיף 4 של ההחלטה, ובהערותי 15-19 שם. ראוי לציין שבדיונים ההלכתיים בע”פ ובכתב³ בולטת במיוחד הסתמכות על שיטות הפוסקים שנחשבו בעבר כמתנגדים החריפים ביותר להיתר השתלות – דוגמת הרב משה פיינשטיין זצ”ל.⁴ לפנינו דוגמה ברורה של שינוי מסקנה הלכתית הנובע במישורן מיישום של עקרונות קבועים למצב טכנולוגי ומדעי משתנה.

1. ההחלטה כמלואה על שני נספחיה, בחוספת מקורות והערות, פורסמה ב”אסיא” מב-מג (יא, ב-ג) ניסן תשמ”ז, עמ’ 70-83; ספר אסיא ו עמ’ 27-40. פקסמילה של ההחלטה המקורית (ללא הניספחים) הובאה לעיל, עמ’ 123-124.
2. סעיף 8 בהחלטה.
3. החלטת הרבנות, סעיף 4 שם; הרב ש. ישראלי, בהיתר השתלת לב כיום, להלן עמ’ 167-176.
4. ראה: מרדכי הלפרין, על דעתו של הגר”מ פיינשטיין זצ”ל בסוגיית המוות המוחי, להלן עמ’ 137-145.

כלל גדול בפסיקה⁵ קובע שהכרעות הלכתיות אינן רק תולדה של תקדימים משפטיים במקורות, אלא גם של מצב עובדתי הנובע מהתפתחות מדעית, רפואית וטכנולוגית. מכאן נובע שאותם עקרונות הלכתיים, לא זו בלבד יכולים, אלא חייבים להוביל למסקנות שונות במצבים טכנולוגיים-רפואיים שונים.

ב. שתי פרשנויות להחלטה

למרות שהבסיס העיקרי להחלטה הוא הגדרת הפסקה בלתי הפיכה של הנשימה כמוות, עיון מדוקדק בהחלטה וספיחיה מגלה שהרבנות לא קבלה קביעה זו כיסוד בלעדי להחלטה. הרב הראשי לישראל, הרב אברהם כהנא שפירא, עמד על הוספת שתי מילים לסעיף 7 של ההחלטה:

“הרבנות הראשית מוכנה להתיר השתלת לב
(מנפגעי תאונה)...”

משמעות הדרישה “מנפגעי תאונה” היא הגבלה של ההיתר לנטילת לב מתורמים נפגעי תאונה בלבד. נפגעים אלו, הממלאים את הדרישות של נספחים 1 ו-2 של ההחלטה, היו מוגדרים כטריפה על פי ההלכה גם אלולא היו מוגדרים כמתים. לכן קיים כאן סניף נוסף להיתר על פי שיטות הפוסקים המתירים קיצור חיי טריפה להצלת חיי השלם⁶.

הדרישה לצירוף גורם מתיר נוסף ניתנת לשתי פרשנויות:

1. אין וודאות מוחלטת בקביעה היסודית, וכדי לכסס ההיתר יש צורך בסניף נוסף כמקובל בספרות הפסיקה ההלכתית.
2. למרות וודאות גמורה של הקביעה היסודית, כחרה הרבנות להגביל את ההיתר לנפגעי תאונות (“טריפה”) כדי לחזק אותו ולהקשות על ביקורת נגדית מצד גורמים החולקים⁷ על הקביעה היסודית של הרבנות.

5. ראה: הרב שלמה זלמן אויערבאך, ספר מאורי אש, (מהדורה ב', ירושלים תשמ"מ), דברים אחדים למהדורה זו מאת המחבר שליט"א, בראש הספר.
6. ראה: מרדכי הלפרין, האם מותרת השתלת לב על פי ההלכה?, אסיא מ' (י, ד), תמוז תשמ"ה, עמ' 29-5 פרקים ה-ח; ספר אסיא ה עמ' 79-55 פרקים ה-ח.
7. ראה: הרב הרב אליעזר יהודה וולדינברג, באיסור השתלת לב וכבוד מאדם לאדם, להלן עמ' 162-149; הרב שמואל הלוי וואזנר, על השתלת לב (איסור), להלן עמ' 163-165.

יש סימנים המרמזים שדעת הרב הראשי א"כ שפירא כפרשנות הראשונה⁸ ולעזמתו סובר הרב ש' ישראלי כפרשנות השנייה⁹.

ג. המשמעות המעשית של הברלי הפרשנויות

שאלה משפטית אקטואלית נדונה במשפט האזרחי במדינת ישראל. שופט בית המשפט העליון דנו בשאלה: האם גרימת מוות מוחי משמעותה "רצח" מבחינה משפטית כאשר גורם אחר סיים באופן אקטיבי את חייו של פגוע המוח¹⁰.

מתוך החלטת הרבנות ברור כי, לפי ההלכה, אם קיימת עדיין נשימה עצמונית – מוגדר החולה כחי ולא ניתן לדון את הפוגע כרוצח לפני קביעת המוות התקפה¹¹. אולם כאשר גם גזע המוח נפגע באופן בלתי הפיך (עובדה שאיננה ברורה כל כך בפסק הדין של ביהמ"ש העליון) תלויה המסקנה בשתי הפרשנויות שהובאו למעלה:

לפי הפרשנות הראשונה עדיין קיים ספק קל שאינו מאפשר לדון את הפוגע כרוצח לפני דום לבו של הנפגע. בעוד שלפי הפרשנות השנייה ניתן להגדיר (בוודאות) את הפוגע כרוצח ברגע בו נפסקה הנשימה באופן בלתי הפיך.

הבדל מעשי נוסף בין שתי הפרשנויות, קשור בהיתר, או בחובה, להפסיק טיפול נמרץ והנשמה מלאכותית במי שגזע מוחו נפגע ונשימתו העצמונית פסקה. לפי הפרשנות השנייה מותר, אף חובה, להפסיק את הטיפול הנמרץ בגוף המת. בעוד שלפי הפרשנות הראשונה, חוסר הוודאות המוחלטת דיו להתיר ולחייב את המשך הטיפול הנמרץ כל זמן שהלב פועם, וייתכן שיש אפילו לחלל שבת לצורך המשך הטיפול¹².

8. ראה: מרדכי הלפרין, השתלת אברים היבטים רפואיים וההלכתיים (כדפוס), נספח מס' 4: מכתב מזכירות הרה"ר אל רבני ישראל מכ"ג אדר תשמ"ז, הכולל סקירת השתלשלות הדין ועיקר נימוקי ההחלטה.
9. הרב ישראלי, שם (הע' 3).
10. בלקר נ. מדינת ישראל, ע"פ 382, ניתן ביום א' בכסלו תשמ"ז (3.12.86) ע"י השופטים: מ. בייסקי, ש. לוין וש. שטרסברג-כהן.
11. ראה: סנהדרין, עח, א, סוגיית הכוהו עשרה בני אדם.
12. ראה: אג"מ, יו"ד, ח"ב, סי' קמו, סוף ד"ה "ומה שכתר"ה".

ד. משמעויות נוספות בהחלטה הרבנות

נקודה ברורה נוספת בולטת בהחלטה: עצם המוות המוחי איננו סיבה להגדרת מוות, כל זמן שלא קיים הסימן הנשימתי הקובע. בכך מובעת התנגדות תקיפה לגישות פילוסופיות מסוימות¹³ הרואות במוח בלבד את מהותם של חיי אדם.

כמו כן אין בהחלטה רמז לעיקרון "חוסר הכרה טרמינלי כמגדיר מוות" הנלמד מדברי הגר"א¹⁴. אין בהחלטה לא הכרה ולא דחיה מפורשת של עיקרון זה, והנושא נשאר עדיין פתוח לדין.

אין לשכוח את הפולמוס הרחב שהתעורר בעקבות החלטת הרבנות. ניתוחו המלא של הפולמוס ועיון בסוגיות שנדונו במהלכו – מקומם בדין נפרד¹⁵.

13. א. Green M.B. & Wikler D., Brain death & personal identity, Philosophy Publ.Affairs 9:389 (1980);
 ב. Editorial, Lancet 2:590, (1971)
 הובא: א. שטינברג, קביעת רגע המוות – היבטים היסטוריים, פילוסופיים ורפואיים, ספר אסיא ג (ירושלים תשמ"ג), עמ' 393-403.
 ג. דיקרט, על המתודה, מאמר ה, עמ' 46-57, הובא שטינברג שם.
 14. אליהו רבא, אהלות, פרק א משנה ו. ראה מ. הלפרין, אסיא מ, שם (הע' 6 לעיל), עמ' 67-63.
 15. ראה: הרב הרב אליעזר יהודה וולדינברג, באיסור השתלת לב וכבד מאדם לאדם, להלן עמ' 149-162; הרב שמואל הלוי וואזנר, על השתלת לב (איסור), להלן עמ' 163-165.
 ציץ אליעזר חי"ז, סי' סו, ומה שהובא בשם הרב יצחק יעקב וייס זצ"ל, בסוף פרק א' שם.

(מקור: אסיא מז-מח (יב, ג-ד), כסלו תש"ן, עמ' 111-114)